TOPLUM KALKINMASININ EKONOMİK VE SOSYAL YÖNLERİ

Doç. Dr. Cevat GERAY
Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi

I — TOPLUM KAKINMASI KAVRAMI

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı, köylerimizin kalkınması için "toplum kalkınması" nı öngörmüştür. İkinci Beş Yıllık Plân da, "küçük toplum brimleri" için aynı yöntemi benimsemiş bulunuyor. 1963 ten bu yana, yurdun değişik bölgelerinde toplum kalkınması yönteminin yurt çapında bir program biçiminde geliştirilmesi için deneme çalışmaları yapılmaktadır. Konferansımızın konusu, sözü edilen denemelerin, uygulamaların ışığı altında, toplum kalkınmasının ulusal kalkınma ile ilişkisini incelemek, ekonomik ve sosyal gelişmedeki yerini araştırmaktır.

Kalkınma dilimize yeni girmesi, bazı yanlış anlaşılmalara yol açması nedeniyle "toplum kalkınması" (Community development) kavramı üzerinde kısaca durmakta yarar vardır. İlkönce belirtmek gerekir ki, burada "toplum" deyimiyle, tüm ulusu kapsayan toplum (İngilizce, society) değil, yersel "topluluk" lar (Osmanlıca, "cemaat", İngilizce "Community") söz konusudur. "Toplum kalkınması", sözünü tüm toplumun kalkınması olarak anlayanlar vardır. Oysa burada, ana toplumu meydana getiren küçük toplumsal birimlerin şehirsel olsun, köysel olsun, yersel toplulukların kalkınması amaç edinilmiştir. Fakat bu, toplum kalkınmasının ulusal kalkınma çabalarından ayrı ve ondan kopuk bir sürec olması anlamına gelmez. Aksine, ana amaç ulusun kalkınmasıdır. İşte toplum kalkınması, toplulukların ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkıda bulunması aracı olarak, plânlı kalkınma çabaları içinde yerini almaktadır. Öte yandan, toplum kalkınmasının amaçlarından biri de ulusal kalkınmanın yararlarının en ıssız köşedeki yersel topluluklara götürülmesidir.

Birleşmiş Milletler örgütünce geliştirilen tanıma uygun anlamıyla "Toplum Kalkınması", "küçük toplulukların içinde bulundukları ekonomik, sosyal ve kültürel koşulları iyileştirmek amaciyle giriştikleri çabaların, devletin bu konudaki çabalarıyla birleştirilmesi, bu toplulukların ulusun bütünüyle kaynaştırılması, ulusal kalkınma çabalarına tam ölçüde katkıda bulunmalarının sağlanması sürecidir".

Toplum kalkınması, köyün kalkınmasına yönelmiş öteki çalışmalardan farklı olarak aşağıdaki ilkelere dayanmaktadır :

1. Kendine yardım ve destekli imece
2. Duyulan ihtiyaçlardan hareket ve gönüllülük
3. Topluluğun bir bütün olarak ele alınması.

1. Herşeyden önce yersel topluluğun kendi sorunlarını çözmek üzere girişkenliği ele alıp güçlerini birleştirmesi gerekmektedir. Önemli olan, topluluğun kendi sorunlarını ele alabilecek düzeye gelmesidir. Devletin, yersel topluluklara, bu yoldaki çabalarında destekçi olması, onları kendi kaderleriyle başbaşa bırakmaması toplum kalkınmasının en önemli ilkelerinden biridir.

2. Toplum kalkınması, topluluğun başını ağrıtan, üzüntü çektiren ihtiyaçları, sorunları ele almakla işe başlar. Fakat bu, topluluğun henüz duymadığı bir takım sorunları, ihtiyaçları su yüzeyine çıkartıp topluluğa duyurmasına engel değildir. Böylece, topluluğun belli projeler çevresinde birleşmesi, başarıya ulaşması kolaylaşır. Zorlamaya gidilmeksizin halk katılışlarını sağlamak mümkün olur. Devletin desteğini kendi güçleriyle birleştirmenin olumlu sonuçlarını gören topluluğun kendine güveni artar. Başarı, başarının mayası olur. Topluluk öteki sorunlarını da ele alabilecek düzeye girer.

3. Toplum kalkınmasında, topluluğun kalkınması için tek yönlü bir çaba söz konusu değildir. İhtiyaçların tümünü ele alacak bir yaklaşım içinde, hizmetlerin topluluklara götürülmesi, onların türlü yönlerden etkilenmesi toplum kalkınmasını ayırt eden özelliklerdendir. Eğitim, sağlık, tarım, veterinerlik ve benzeri çalışmalardan sadece biriyle topluluklarda beklenen kalkınmayı, değişmeyi sağlamaya çalışmak, toplum kalkınmasına aykırı bir anlayıştır.

Toplum kalkınmasının biri eğitsel, öbürü örgütsel olmak üzere iki temel yönü vardır. Topluluklarda kalkınmaya elverişli bir ortam yaratmak, kalkınmayı engelleyici durumları değiştirmek, kalkınma için gerekli

bilgi ve beceriyi halka kazandırmak, toplum kalkınmasının eğitsel yönüne girer. Her türlü eğitsel yollardan, halkta, önderlerde ve kamu personelinde istenilen yönde davranış ve düşünce değişikliği yaratmak gereği vardır. Çalışmaların zorlanmaya değil, halkın inandırılmasına bağlı olması da, bu denli eğitsel çalışmalar yapılmasını gerektirmektedir.

Yersel topluluk düzeyinde, halkın kendi sorunlarını çözmek üzere örgütlenmesi, toplum kalkınması çalışmalarının örgütsel yönüne girer. Gönüllü ve kooperatif kuruluşların, yerinden yönetim birimlerinin kurulması ya da güçlendirilmesi yoluna gidilerek, kalkınma çabalarının sürekliliği sağlanmaktadır. Böylece, yersel topluluklarda görülen kendine yardım ve karşılıklı yardımlaşma (destekli imece) gelenekleri örgütlenmiş olacaktır.

Toplum kalkınması, yersel toplulukları aşağıdaki yönlerde etkiler :

1. Halkın, kendisini ilgilendiren kalkındırma konularında sağlam kararlar alma yeteneği gelişir.
2. Halkın, hareketsiz kalan gizli güçleri harekete geçer.
3. Halk, kendi kararlarını uygulayacak biçimde örgütleşir.
4. Böylece, yersel toplulukların gücüyle ulusal çabalar birbirini desteklemiş olur.

Yukarıdaki sonuçlar, ekonomik ve sosyal kalkınma açısından ayrı önem taşımaktadır.

Görüldüğü gibi, toplum kalkınmasında amaç, özellikle köysel toplulukların girişkenliklerini, güçlerini harekete geçirmek, verimliliklerini arttırmak ve yaşama düzeylerini düzeltmektir. Fakat, ortaya bir takım elle tutulur yapıtlar çıkarmak amacı ikinci plânda kalmaktadır. Önemli olan, topluluğun kendi sorunlarını çözmek amaciyle girişkenliği ele alması, yersel güçlerini ortaya koyması, devletin desteğini sağlaması ve bunun için örgütleşmesidir.

II — TOPLUM KALKINMASI VE ULUSAL KALKINMA

Bu açıklamalardan sonra, toplum kalkınmasının ulusal kalkınma çabaları içindeki yerini kısaca gözden geçirelim. Ulusal kalkınma açısından önemli olan, geri kalmış bir toplumun sosyal ve ekonomik yönlerden gelişerek, "endüstri öncesi toplum" olmaktan kurtulması, "endüstri toplumu" niteliğini kazanmasıdır. Toplumun sosyal ve ekonomik yapısının değişmesi söz konusudur. Ulusal kalkınma çabaları, bu değişmenin koşullarını yaratmaya yönelir. Acaba, sosyal ve ekonomik anlamdaki değişme sü-

reci içinde, yersel toplulukların kalkınmasına yönelen toplum kalkınması yönetiminin yeri nedir? Hemen belirtelim ki, çoğu kez, bu değişme, toplum kalkınmasının ana amacı olarak anlaşılmaktadır. Değişmenin kendisi, ulusal kalkınmanın ana amacıdır. Toplum kalkınması ise, eğitsel ve örgütsel bir yaklaşımla toplulukları etkiliyerek belli ölçüde sosyal ve ekonomik değişme sürecini hızlandırabilir. Yoksa hem sosyal, hem de ekonomik anlamiyle değişme, toplum kalkınmasının dışında, çok karmaşık etkenlerin etkisi altında oluşur. Toplum kalkınması bakımından önemli olan, çok karmaşık etkenler altında oluşan bu değişme süresi için gerekli ön koşulları yaratıcı bir rol oynamaktır. Değişme süreci içindeki topluluklarda, buna elverişli bir eğitsel ortamın ve anlayışın yaratılmasında, gerekli bilgi ve becerilerin onlara kazandırılmasında, onların örgütleşmelerinde, bütün bunlarla ilgili kolaylıkların, hizmetlerin onlara götürülmesinde toplum kalkınması etkili olabilmektedir.

Yersel topluluk düzeyinde sosyal ve ekonomik değişmeyi birbirinden ayırt etmek kolay değildir. Bu bakımdan, değişmenin her iki yüzünü ayrı ayrı ele almak, yapma bir ayırım olacaktır. Fakat toplum kalkınmasının sosyal ve ekonomik yönlerini daha iyi belirtmek amaciyle burada böyle bir ayrımı yapmak zorunluluğunu duyuyoruz.

A — Toplum Kalkınması ve Ekonomik Değişme İlişkisi

Ekonomik değişme ile ekonomik büyüme birbirinden ayrı anlamlar taşımaktadır. Ekonomik büyüme, ekonominin zaman içinde gelişmesi, belli göstergelerin sürekli ve gerçek bir artış göstermesidir. Ekonomik değişme ise, yerleşmiş ekonomik yapının köklü biçimde değişmesi demektir. Burada, ekonomik gelişme deyimini, böyle yapısal bir değişmeyi ve ekonomik büyümeyi de kapsayan bir anlamda kullanmaktayız.

Genel olarak, ekonomik değişmeyi yaratan etkenleri şu beş noktada toplamak mümkündür : (1) İnsan kaynağı, (2) Doğal kaynaklar, (3) kapital birikimi, (4) Teknolojik gelişme, (5) örgütleşme. Ekonomik değişmeyi hazırlayan bu beş etken bakımından toplum kalkınmasının etkisini inceleyelim.

1 İnsan Kaynağı :

İnsan, ekonomik gelişmenin hem yaratanı, hem de amacıdır. Bu bakımdan, insanı kalkınmanın gerektirdiği niteliklere sahip kılmak birinci derecede önem kazanmaktadır. Bu, uzun sürede insanın eğitilmesi soru-

nuyla ilişkilidir. Geri kalmış toplumlarda insan kaynağı eğitim yetersizliği nedeniyle istenilen ölçüde değerlendirilememektedir. Bu yüzden, ekonomik bakımdan daha etkin, daha verimli kılmak gerekir. Okul çağında öğrenim görmemiş olan geniş kütlenin ekonomik değişmenin gerektirdiği bilgi ve becerileri kazanması için özel bir çaba gösterilmesi zorunu vardır. Örgün öğrenimden yararlanamamış olan erginleri kalkınmaya yöneltici bir yaygın öğrenimin toplum kalkınması programları çerçevesi içinde verilmesi mümkündür. Burada, toplum kalkınmasının eğitsel yönü ön plâna çıkmaktadır.

2. *Doğal Kaynaklar* :

Ülkenin doğal kaynaklarının ekonomik gelişmeye katkısı açıktır. Önemli olan, bu kaynakların en akıllı bir biçimde değerlendirilmesidir. Toplum kalkınması, özellikle tarımsal verimin ve üretimin arttırılması yoluyla topraklardan daha çok yararlanılması konusunda etkili olabilmektedir. Köylünün toprağı daha verimli kılan koruma, iyileştirme, sulama tedbirlerine yöneltilmesinde; bunun için gerekli işgücünün sağlanmasında toplum kalkınması yararlı olabilir. Tarım tekniklerinin çağa uygun duruma getirilmesi için köylünün uyarılmasında, yeni metod ve fikirlerin köylüye benimsetilmesinde toplum kalkınması yönetiminden yararlanılabilir.

3. *Kapital Birikimi* :

Az gelişmiş ülkelerin en kıt olan kaynaklarından biri de kapitaldir. Tüketilmeyen ve gelecekteki üretime ayrılan üretim malları anlamındaki kapitalin birikimi, az gelişmiş ülkelerde kısır bir döngü içindedir. Gerçek gelir düzeyinin düşüklüğü nedeniyle arttırma olanağı pek azdır. Gelir düşüklüğü, üretimdeki verimsizlikten doğmaktadır. Düşük verim ise, kapital darlığına bağlıdır. Kapital darlığı da arttırım olanağının azlığıyla ilişkilidir. Öte yandan, bu ülkelerde halkın satın alma gücü de yetersizdir. Halkın gerçek gelirinin azlığı, verimin düşük olmasındandır. Verimin düşüklüğü de, üretimde bol kapital kullanılmamasından ileri gelmektedir. Bu da yatırımların yeteri kadar özendirilmemiş olmasiyle ilişkilidir.

Toplum kalkınması, gizli işsizliğin yaygın olduğu tarım kesiminde boş duran ya da gereği gibi kullanılamayan işgücünden yararlanmak yoluyla kapital birikimine katkıda bulunabilir. Gönüllü işgücünün kullanılmasiyle, köy yollarının ana yollara bağlanması, içme suyu yapılması, kaldırımların döşenmesi, ağaçlandırma, okul bahçelerinin düzenlenmesi

gibi ekonomik ve sosyal kapitalin birikimi sağlanabilir. Toprakların iyileştirilmesi, sulama tesislerinin yapılması, tarım araçlarının sağlanması yoluyla tarım için gerekli kapitalin birikimi mümkün olabilir. Böylece toplum kalkınması, gelişmekte olan ülkelerin ihtiyacı olan kapitalin birikiminin maliyetini düşürmektedir.

4. *Teknolojik Gelişme :*

Doğal ve fiziksel güçlükleri yenme olanaklarını artıran teknik gelişme, verimin artması sonucunu doğurmaktadır. Çoğu kez, ilkel teknikler in kullanıldığı tarım kesiminde modern tekniklerden yararlanılmamaktadır. Tarımda verimin artması, nüfus fazlasının tarım dışı alanlara kayması, tarımsal gelirin yükselmesi bu kesimde teknolojik yeniliklerin geniş bir uygulama alanı bulmasına bağlıdır. Oysa, tarımla geçinenler, babadan görme yöntemlere bağlıdırlar. Elindeki azdan da olma endişesiyle yenilikleri, teknolojik gelişmeleri kolaylıkla benimsemezler. İşte toplum kalkınması, yetişkinlerin yeni fikir ve yöntemleri kabul etmesi için geliştirilmiş yaygın öğretim yollarından yararlanarak, tarımsal alandaki teknolojik yenilikleri köylüye yarar. Böylece, tarım kesiminde, üretimde verimlilik artar, gelişmeyi olumlu yönde etkiler.

5. *Örgütleşme :*

Ekonomik alandaki örgütleşmenin önemli bir amacı, kişilerin çabasının karşılığını almasını sağlamaktır. Toplum kalkınması, köyün tamamını ilgilendiren projelerin ele alınmasını, böylece ortak çabalardan herkesin aynı ölçüde yararlanmasını öngörür. Örgütleşme, köysel nüfusun ekonominin daha geniş üretim, tüketim ve malî piyasaları ile bağlantısını sağlar. Öte yandan, toplumsal dayanışmayı, bireysel ve ortak sorumluluk duygusunu geliştirmek amaciyle kooperatiflerin kurulmasını, kurulmuş olanların etkinliklerinin artmasını kolaylaştırır, köyü piyasa ekonomisine bağlar.

Görüldüğü üzere, toplum kalkınması ekonomik gelişmeyi etkileyen insan, doğal kaynak, kapital birikimi, teknolojik gelişme, örgütleşme gibi etkenler açısından kalkınmaya geçişin (take-off) ön koşullarını hazırlayıcı bir rol oynayabilir. Özellikle, ekonomik gelişmenin sonraki aşamasının finansmanına ayrılacak olan ürün fazlasını üretmek üzere, kısa sürede tarımsal verimin arttırılmasına önem verilmesi gereken ülkelerde bunun önemi açıktır.

İnsancıl amaçlarla köylük alanlardaki kötü koşulların iyileştirilmesi için sosyal yardım niteliğindeki programlara girişildiği de görülmektedir. Burada dikkat edilecek nokta, hareketsiz duran kaynakları, güçleri değerlendirmektir. Eldeki öteki kaynakları kullanmamak kaydiyle, gizli güçlerin sosyal refah hizmetlerinde kullanılması ekonomik kalkınmayı yavaşlatmaz. Ancak köydeki sosyal yaşama düzeyinin gelişmesi nüfus artışını hızlandırırsa, bu, "kalkışı" (take-off) daha da geciktirebilir. Bu takdirde, toplum kalkınması ekonomik gelişmeyi güçleştirecektir. Bu gecikme, toplum kalkınması programının köysel refahı arttırıcı, köylü nüfusu köyde tutucu bir sosyal hizmet programı durumuna girmesiyle ilişkilidir.

Toplum kalkınması programları, köylünün tarımdan ayrılmasını hızlandırıcı bir biçimde düzenlenebilir mi? Toplum kalkınması projelerine bu gözle bakmalıdır. Projelerden hangileri nüfusu tokraktan endüstriye çekecektir? Eğitim, endüstriyel becerileri kazanmaya yardım edebilir. Sağlık programları endüstride çalışma yeteneğini arttırabilir. Tarımsal verimdeki artışlar da aynı sonuçları doğurabilir. Önemli olan, köysel hayatı daha çekici kılan projelere karşı, nüfusun tarımdan endüstriyel çalışma alanlarına akışını kolaylaştıracak projelere ağırlık verilmesidir.

B — Sosyal Değişme ve Toplum Kalkınması

Kişi, değişen bir dünya içindedir. Geri kalmışlıktan kurtulmak bu ülkeler için endüstri öncesi toplumdan endüstriyel toplum olmaya geçişi anlatmaktadır. Toplum kalkınması böyle bir geçişi sağlamak iddiasında değildir. Daha önce de belirtildiği gibi sosyal değişme, çok farklı etkenlere dayanmaktadır. Toplum kalkınması bakımından önemli olan, sosyal değişme süreci içinde, yersel toplulukların sorunlarını ele alma ve bunlarla ilgili kararlar verme bakımından belli bir aşamaya geçmeleridir.

Sosyal değişmede etkili olan etkenler arasında bazıları toplumdaki değişmeye ön ayak olucu, harekete geçirici güçlerdir. Ekonomik yapıdaki değişmeler, özellikle para ekonomisine geçiş bu etkenlerin başında gelmektedir. Öteki bir önemli etken de teknolojik güçlerin uygulanmasıdır. Ulaşım, haberleşme kolaylıkları, egitim ve siyasal gelişme sosyal değişmeyi harekete geçiren etkenler arasındadır. Toplum kalkınmasının buradaki rolü, bunların etkilerinin yersel topluluklara kadar ulaşmasını kolaylaştırıcı ortamı eğitsel yollardan hazırlamak, toplulukları bu yolda örgütleştirmek biçiminde belirmektedir.

Sosyal değişmeyi geciktirici nitelikteki bazı etkenler geri kalmış toplumlarda oldukça yaygındır. Yeniliklerin yaratacağı rizikonun göze alın-

maması, nesilden nesle geçen yöntemlerin devam ettirilmesi, kurulu düzenin kutsallığına inanılması, çıkarcıların durumun devamını istemesi gibi etkenler sosyal değişmeyi sınırlandırıcı bir rol oynamaktadır. Toplum kalkınması, durumun değişmesini istemeyenlerde bir hoşnutsuzluk yaratarak, onları daha iyi yaşamaya ödendirmek; daha iyi yaşamanın mümkün olabileceğini, bunun da büyük ölçüde insanın ve toplulukların kendi elinde olduğunu göstermek bakımından etkili olabilir.

Toplum kalkınmasının yersel topluluklarda, özellikle karar verme yönünden etkili olmak istediğini belirtmiştik. Burada, kararın bir iki kişi ya ya da birkaç seçkin tarafından alınması aşamasından, kendini ilgilendiren konularda topluluğun topluca kendi başına karar vermesi aşamasına geçiş önem kazanmaktadır. Yapılan işlere sadece birkaç kişinin katılması yerine, daha çok kişinin katılması da toplum kalkınması bakımından önemli bir geçiştir.

Herşeyin topluluğun dışındaki kaynaklardan gelmesini beklemek yerine, toplumun kendi kaynaklarını en geniş ölçüde kullanabilme durumuna girmesi, değişme sürecinin bir öteki önemli yönüdür. Toplum kalkınması, yersel kaynakları harekete geçirmek yoluyla, yersel olanaklarla gerçekleştirilebilecek işler için topluluk dışından destek bekleme, gücünün yetmediği ölçüde devletin desteğini isteme alışkanlığını topluluklara kazandırmak istemektedir.

Bütün bunlar, sosyal değişmenin kendisi değildir. Fakat, sosyal ve ruhsal açıdan insandaki değişmelere yönelmiş bir süresi belirtmektedir. Toplum kalkınmasının bu değişim açısından özelliği, insanın böyle bir değişmeyi kendisinin istemesi ve plânlamasıdır.

III — ULUSAL KALKINMADA TOPLUM KALKINMASINDAN NELER BEKLENEBİLİR?

Önceki açıklamalarda, toplum kalkınmasının ekonomik ve sosyal değişme açısından etkilerini gözden geçirdik. Toplum kalkınmasından bu alanda neler beklenebileceğini şöylece sıralamak mümkündür:

1 Toplum kalkınması, hizmetlerin maliyetine halkın geniş ölçüde katılmasını sağlıyabilir. Emanet usulünden de yararlanarak, yol, okul, içmesuyu ve benzeri yapı ve hizmetlerin maliyetinde, halkın işgücü, para, araç ve gereç olarak katılmasıyla önemli düşmeler sağlanmaktadır. Daha sağlam, daha elverişli tesis ve yapıların daha ucuza gerçekleştirilmesi yanında, kendi alınterinin katıldıgı işleri halkın benimsemesi, koruması ve

onarması gibi yararlar da vardır. Uzun sürede gerçekleştirilebilecek işlerin, daha önce yapılması, böylece köylerin daha kısa bir süre sonunda yol, okul, içme suyu ve benzeri hizmetlere kavuşturulması mümkün olabilecektir.

2 Halkın hizmet ve yatırımlardan en geniş ölçüde yararlanması konusunda da toplum kalkınmasının katkısı vardır. Örneğin, köylünün kendi olanaklariyle yapabileceği üçüncü derecede sulama kanallarının açılmaması nedeniyle, yapılan barajdaki su tarlaya akıtılamıyorsa, baraj için yapılan yatırım amacına ulaşamamış demektir. Toplum kalkınması, köylünün bu kanalcıkları açmasına ön ayak olarak, yatırımın amaçlarına ulaşmasını sağlıyabilir. Açılan okula çocukların gönderilmesi, doğumların diplomalı ebeye yaptırılması, yapma gübre kullanılması, hayvanlara yapma dölleme uygulanması, tarımsal hastalıklarla savaş gibi konularda, hizmetin, personelin ve gereçlerin sağlanması önemlidir. Fakat halkın bu hizmetleri benimsememesini, istemesini ve bundan yararlanmasını sağlayıcı bir çalışmaya da ihtiyaç vardır. Toplum kalkınması bu ortamın hazırlanmasında faydalı olabilir.

3. Mevsimlik ve gizli işsizliğin giderilmesinde de toplum kalkınması çalışmalarından yararlanılması olanağı vardır. Tarım mevsimi dışındaki uzun sürelerde köylünün boşa giden zamanlarını değerlendirmek gerekmektedir. Boş duran işgücünden yararlanmanın türlü yolları vardır. Bunlardan biri, tarımdaki fazla işgücünün tarım dışındaki alanlara aktarılmasıdır. Bu, özellikle endüstrileşme ile ilişkilidir. Kısa sürede bu konuda iyimser olunamaz. Bir öteki tedbir, tarımda çalışanların, yan gelir sağlayıcı konulara, modern arıcılık, tavukçuluk, küçük el ve ev sanatlarına yöneltilmesidir. (Pazarlama ve büyük endüstri ile yarışma açısından türlü güçlükler gösteren ev ve el sanatlarına geçici bir tedbir olarak bakmak kaydıyla).

Tarımdaki işgücü fazlasından yararlanmak amacıyla, halkın birtakım sosyal alt-yapı hizmet ve tesislerine gönüllü olarak katılmasına, toplum kalkınması proğramlariyle sağlamak yoluna gidilebilir. Aynı zamanda sulama kanalı açılması, toprağın iyileştirilmesi gibi tarımsal alt yapıyı güçlendirici, verimi, üretimi arttırıcı işlerde de boş duran işgücünden yararlanmak mümkündür. Bu ve benzeri çalışmalarda, geçim sıkıntısı çeken köylüler aleyhine, zengin toprak sahiplerinin daha çok yararlanacağı işlerin yapımına gidilmemeli, bu gibiler için angarya niteliğini almamasına dikkat edilmelidir.

4. Tarımda verimin ve üretimin arttırılması için gerekli teknolojik bilgilerin, yeniliklerin çiftçiye götürülmesi, benimsetilmesi için toplum kalkınmasının eğitsel yönünden yararlanmak gereği açıktır. Öte yandan,

artan ürünlerin değerlendirilmesi, üretim araç ve gereçlerinin sağlanması ve benzeri konularda, halkın örgütleşmesinde, toplum kalkınması önemli katkılarda bulunabilir.

IV — SONUÇ VE TEMEL DÜZENLEME İHTİYACI

Yurdumuzdaki deneme çalışmaları, toplum kalkınmasının yukarıda belirtilen konularda olumlu katkıları olabileceğini göstermektedir. Ancak, tarım kesiminin yapısından ileri gelen bazı temel aksaklıklar toplum kalkınmasının başarısını sınırlamaktadır. Çünkü, ülkemizde toplum kalkınmasını, tarım kesiminin sorunlarından ayrı olarak ele almak gerçekçilikten ayrılmak demektir. Denilebilir ki, bu alandaki başarı, tarım kesimindeki aksaklıkların giderilmesiyle, yani temel düzenlemelerle sıkı sıkıya ilişkilidir. Toplum kalkınması çalışmalarını sınırlayan, böylece onun ekonomik ve sosyal alanlardaki gelişmeye etkisini azaltan sorunları şöylece sıralıyabiliriz:

1. Dengesiz ve adaletsiz bir toprak dağılımı yüzünden toplum kalkınması çalışmaları aksamaktadır. Ürünün, verimin ve gelirin arttırılması amacıyla köylüye benimsetilmek istenen yeni yöntem ve teknikleri kabul edip uygulamada topraksız, yarıcı, kiracı, ya da ortakçı durumundaki köylü büyük bir yarar görmemektedir. Çünkü, bunların uygulanmasından doğacak ürün ve gelir artışı, kendisine değil, toprağın sahibine gidecektir. Aynı nedenle, toprak sahibi olmayan çiftçi, üzerinde çalıştığı toprağın iyileştirilmesi, verimin arttırılması için gerekli tesislere para yatırmak istememektedir.

Yol, okul, içme ve sulama suyu, gibi konularda halk ve devlet işbirliğine dayanan toplum kalkınması projelerine topraksız ve fakir köylünün gönüllü olarak katılışını sağlamak güçleşmektedir. Pazara götürecek ürünü olmayan, hastasını şehre götürmek için parası bulunmayan köylü için yol yapımında çalışmak, yoldan yararlanabilecek durumda olanların yararına olarak kendisine yüklenen bir angarya olarak gelmektedir. Bu nedenledir ki, toprak reformu, toplum kalkınmasının da ön koşulu olmaktadır.

2. Tarım kesiminde çalışanlar gereği gibi örgütleşememişlerdir. Deneme çalışmalarında koperatifleşmeğe gereği kadar önem verilmemiştir. Oysa ki bugün ülkemizde üreticilerin üretim için birleştikleri kooperatiflerden hiç yoktur. Kurulmak istenenler de destekten yoksun bırakılmaktadır. Tarımda çalışan ailelerin ancak üçte biri, tarım satış ya da kredi kooperatiflerine, sağlanan olanaklardan yararlanmak için, girmiştir. Bu kooperatifler duyulan ihtiyaçlardan değil, belli kredi olanaklarına kavuş-

mak için, girmiştir. Bu kooperatifler duyuldan ihtiyaçlardan değil, belli kredi olanaklarına kavuşmak için ön koşulduğundan öye olunan yapma kuruluşlardır. T. C. Ziraat Bankası kredilerinin yarısına yakın bir bölümü bu kuruluşlara gitmektedir. Yurt dışına işçi olarak gitmede öncelik kazanmak amacıyla kurulan bazı köy kooperatifleri de yapma nitelik taşıyan kuruluşlardır. Toplum kalkınmasının başarısı, halkın duyulan ihtiyacından doğan karşılıklı yardım ve sosyal dayanışma kurumu niteliğini kazanan, zayıf durumda olanların güçlenmesini sağlıyan kooperatifleri geliştirmesine bağlıdır. Bu kooperatiflerin devletçe desteklenmesi, ekonomik demokrasinin ön koşuludur.

3. Tarımdan doğan ticaret gelirleri, tüketicinin ödediği fiyatı yükseltmektedir. Buna karşılık, üreticinin eline geçen para, tüketicinin ödediği fiyatın üçtebiri kadardır. Bu, "örgütlenmemiş kredi piyasası" adı altında, aracıların, tarım ekonomisinde "aslan payı" nı almaları sonucunu doğuruyor. Aracıların, tüketici ile üreticinin arasından çıkarılmasını sağlayıcı tedbirler alınmadıkça, tarımdaki verim ve üretim artışından üretici değil, aracılar yararlanmaya devam edeceklerdir.

4. Örgütlenmiş piyasadaki tarım kredilerinin çiftçiye dağılışı, toprak dağılışındaki adaletsizliğe paralel bir biçimde, topraksız ya da az topraklı çiftçi aleyhine olmaktadır.

Krediye en çok muhtaç olanlar Ziraat Bankası kaynaklarından hiç ölçüsünde yararlanabilirken, "tacirler" bankadan aldıkları kredileri köylüye çok fahiş faizlerle dağıtmaktadırlar. Öte yandan, çiftçinin aldığı krediyi amacına uygun biçimde kullanmadığı, tüketime harcadığı anlaşılmaktadır. Kredi sistemi, küçük çiftçiyi güçlendirici nitelik kazanmadıkça, toplum kalkınması çalışmalarında başarı sağlama olanağı çok büyük ölçüde daralmaktadır.

5. Köy yerleşmelerinin çok dağınık ve küçük birimler olması çalışmaların verimini azaltmaktadır. Asgari işletme büyüklüğüne varılmadığı için, kamusal hizmetler, alt-yapı, küçük topluluklarda daha pahallıya mal olmaktadır. Nüfus arttıkça kişi başına düşen gider azalmakta, belli bir büyüklükte optimuma varmaktadır. Bu optimum büyüklük aşılınca kişi başına gider yine artmağa başlamaktadır. Küçük küçük köy yerleşmelerinde hizmetlerin sağlanması güçleşmektedir. Bunun gibi, onların sorunlariyle uğraşmak yöneticiler için yorucu olmaktadır. Dağınık ve küçük köyleri birleştirmenin akçalı ve psikolojik güçlükleri ortadadır. Köy grupları için merkez köylerin geliştirilmesi, hizmetleri götürme açısından toplum kalkınmasının etkisini arttıracak gerçekçi bir yol olarak belirmektedir. Konuya, yerleşme ve şehirleşme sorununun bütünü içinde eğilmek gerekir. Köy,

şehir ve bölge ölçüsündeki yerleşmeler birbiriyle organik halkalar gibi bağlıdırlar ve tek bir yerleşme düzeni içinde ele alınmalıdır.

6. Toplum kalkınması, köyde eğitim alanında alınması gerekli tedbirlerle de tamamlanmalıdır. Köyde, öğrenim olanaklarından yoksun bırakılmış olan "insan hazinemiz" i değerlendirmek zorundayız. Değişen dünyaya uyumu kolaylaştıran, modern teknolojiden yararlanma olanağını veren bilgi ve becerileri sağlayıcı bir öğrenim sistemine ihtiyaç açıktır. Hayata ve işe yönelmiş bir öğrenim sistemi, hem insan kaynaklarımızın kaybolup gitmesini önleyecek, hem de köyde kalkınma hareketlerine yön verecek köyden yetişmiş önderleri sağlayacaktır. Bu, sadece toplum kalkınmasının amaca ulaşmasına yardım etmekle kalmıyacaktır. Aynı zamanda, köy çocuklarının bilim, sanat ve teknik alanda, ülkenin güçlerine "zinde güçler" katmasını kolaylaştıracaktır.

7. Toplum kalkınması yersel topluluklar için etkili bir kalkınma aracıdır. Fakat, öteki kalkınma araçlariyle birarada düşünüldüğü, gerekli temel düzenlemelerle tamamlandığı zaman başarılı olabilir. Yoksa, toplum kalkınması bu düzenlemelerin yerini alacak, "tılsımlı değnek" değildir.

BAŞVURULAN BELLİ BAŞLI KAYNAKLAR

Cevat GERAY, **Toplum Kalkınması Deneme Çalışmaları : Bünyan Örneği,** S.B.F. Yayını, No : 228-210, Ankara, 1967.

Benjamin HIGGINS, **Economic Development,** London, Constable and Co. Ltd., 1959.

Gülten KAZGAN, **Tarım Ekonomisi ve İktisadî Gelişme,** İ. Ü. İktisat Fakültesi Yayını, No : 199, İstanbul, 1966.

W. Arthur LEWIS. **The Theory of Economic Growth,** London, George Allen and Unwin Ltd., 1957.

. **Development Planning,** London, George Allen and Unwin Ltd., 1966.

R. M. MACIVER and C. H. PAGE, **Society,** London, Macmillan and Co.Ltd., 1962.

R. NURKSE. **Az Gelişmiş Ülkelerde Sermaye Teşekkülü,** (Çev. Ş. Adalı), İstanbul, Menteş Kitabevi, 1964.

J. A. PONSIOEN, **The Analysis of Social Change Reconsidered,** The Hauge, Mouton and Co., 1962.

T. C. Devlet Plânlama Teşkilâtı, "Köy ve Köylü Sorunları", Ankara, 1966, (Çoğaltma).

United Nations, **Community Development and Economic Development,** Part I, Part II A, Bangkok. 1960.

. **Community Development and National Development,** New York, 1963.

E. de VRIES, **Man in Rapid Social Change,** London, SCN Press, 1961.